

ANTROPOLOGIZACIJA NARAVOVARSTVA

Besedilo je nastalo ob obisku Svetovnega kongresa o parkih, ki je od 8. do 17. septembra 2003 potekal v južnoafriškem Durbanu. Spremljanje protokola in diskusij tega konzervatorskega dogodka desetletja, kot ga razumejo nekateri, je odprlo množico vprašanj, ki sem jih zaokrožil v razširjeno poročilo in podkrepil z nekaj referencami. Kongresno dogajanje sem seveda ocenjeval glede na predhodno vedenje.

Na prvi pogled bi mislili, da svetovno srečanje biologov, meteorologov, krajinarjev, predvsem pa konzervatorjev in menedžerjev, nima veliko opraviti z antropologijo. A kaj hitro se je pokazalo, da je bila odločitev o obisku prava - in da je samo prepričanje o antropološki nerelevantnosti vredno našega čudenja.

Organizator je po prvotnih prijavah končno izbiro udeležencev napravil glede na spol, starost, poklic, državljanstvo in podobno, da bi tako kar se da uravnotežil zastopanost različnih interesnih skupin. Na kongresu se je zbralo okoli 2500 delegatov s celega sveta. Srečanje so uvodoma pozdravili nekdanji južnoafriški predsednik Nelson Mandela, sedanji predsednik Thabo Mbeki, jordanska kraljica Noor, predstavniki Svetovne banke, Združenih narodov in drugi medijsko privlačni govorniki in govornice. »Bila sem zraven že takrat, ko nekateri med vami še niste bili rojeni,« se je veselila podmladka in ga obenem vzgajala neka Američanka.¹

Po dveh dneh uvodnih plenarnih zasedanjih, posvečenih revizijam preteklega desetletja in določitvam smernic 5. kongresa (*»Benefits Beyond Boundaries«*)², se je množica delegatov razdelila v sedem tematskih skupin: *Razvoj upravljalških zmognosti*, *Izgradnja stabilnega sistema varovanih območij*, *Izgradnja varne finančne prihodnosti*, *Povezovanje krajine in morja*, *Izgradnja širše podpore za varovana območja*, *Obvladovanje varovanih območij*, *Evalvacija menedžerske učinkovitosti*.³ Dodatne tri skupine (*Morje*, *Svetovna dediščina*, *Skupnosti in enakost*) so kombinirale prej omenjene teme. Tematske skupine in kombinacije so se nadalje členile v delavnice, kjer smo iskali konkretne rešitve in zglede za trajnost (preživetje) varovanih območij. Ocenjujem, da se je tako zvrstilo okoli 400 različnih prezentacij in diskusij.

Sam sem spremljal in sodeloval v glavnem na zasedanjih in delavnicah o *Skupnostih in enakosti* (*»Communities and Equity«*), ki so jo zasnovali in vpeljali Yolanda Kakabadse (zdajšnja predsednica IUCN), Asish Kothari, Grazia Borri-Feyerabend, Bruce Amos in drugi. Vsebine in načini predstavitve te prečne teme (*»cross-cutting theme«*) so bili pravo razodetje. Do zdaj se kljub nekajletnemu spremljanju prob-

lematike v domačih logih enostavno nisem zavedal, v kaj smo dregnili in kaj se bo razprlo, ko smo se nekateri na fakulteti odločili za tovrstne raziskave.

Nosorog v grmičevju: na tržišču je vreden od 150.000 do 300.000 randov (20.000 - 40.000 ameriških dolarjev). Foto: Peter Simonič, september 2003.

Seveda je težko povzeti vsa mnenja v zvezi z varovanimi območji, ki so jih na kongresu izrekli kandidati, a si bom pomagal s tipologijo, ki smo jo izdelali antropologi ob razvoju lastne discipline.

»World Conservation Union« - IUCN je nastala v zahodnem kulturnem krogu kot reakcija na stalno povečevanje pritiskov

¹ Kongres visokih političnih predstavnikov držav ni izpostavljal s posebno protokolarno naklonjenostjo, ceremonijami in podobnim, edino s spoštljivim naslavljanjem: njena visokost, njegova ekselencija ipd. Tako sem, zakaj pa ne, pristopil k nizozemski princesi Irene van Lippe-Biesterfeld in ji ponudil projektno sodelovanje. Na Nizozemskem je napreč podprla ustanovitev šole za povezovanje ljudi in narave, za varovanje narave in trajnost (NatureCollege). Izgovorila se je, da jo čaka kralj. Naslednji dan je poslala svojo zastopnico strokovnjakinjo za etnobotaniko.

² Prevod angleške terminologije je neroden: lepo zaokrožen originalni BBB prevajam s Koristi »izza«, »brez« ali »prek« meja.

³ Z besedo »izgradnja« sem prevajal menedžerski motivacijski (tvorni) termin »building«, (»to build«).

na naravo. Zveza se svojega evropocentrističnega umevanja odnosov med naravo in kulturo še danes ne more (in noče) povsem znebiti, priznati pa je treba, da je bilo storjeno nekaj pomembnih korakov v tej smeri (Colchester 2003). Tudi na durbanškem kongresu: priznavati je bilo treba ameriški vpliv in demokratizacijo v deželah »tretjega sveta«.

Današnja IUCN, svetovna zveza za varovanje (konzerviranje) narave je bila ustanovljena leta 1948 v Švici, najprej kot IUPN, zveza za zaščito narave. Menda je bilo ustanovitelj zveze vladnih in nevladnih organizacij strah, da bodo novi politični voditelji v nerazvitih predelih sveta, v želji po hitrem ekonomskem napredku in brez znanj za izdelavo razvojnih načrtov, preveč izčrpali naravne vire. Do preimenovanja je prišlo leta 1956 v Edinburghu, ko so zaradi programske in finančne neuspešnosti morali spremeniti poudarek: namesto prvotne zaščite *narave pred človekom*, je prevladalo *varovanje naravnih virov za ljudi*. Politični voditelji dežel v razvoju drugače niso hoteli podpreti delovanja Zveze. Narava je vir in mora služiti ljudem (Barclay 1998, 2-3).⁴

Parki so v kontekstu celotnega naravovarstva vedno igrali zelo pomembno, tradicionalno vlogo. Leta 1958 so pri IUCN ustanovili komisijo za narodne parke in varovana območja. Leta 1996 se preimenuje v Svetovno komisijo za varovana območja.⁵

Z antropološkega stališča je bilo vsekakor zanimivo spremljati pisano množico predstavnikov različnih etničnih skupin, ki so prišli v Durban, da bi predstavili svoje izkušnje z varovanimi območji. Večina se mora podrežati menedžerskim načrtom, ki so narejeni daleč stran. Še veliko huje je tistim, ki jim je bila zemlja prek noči odvzeta na silo (Colchester 2003). Ta zemlja pripada nam, so bili zdaj brezkompromisni nekateri med njimi.

Kongresne dileme o varstvu narave, okoljevarstvu in zavesti sodobne globalne družbe bi najprej razvrstil na razdalji med ekološko in ekonomsko percepcijo. Ne glede na zadržke, ki jih taka delitev povzroča, s tem najlažje prikažem dilemo urbaniziranega sveta in človeka v njem.⁶ Ekonomska percepcija pomeni izrabo (»izkoriščanje«; angl. »exploitation«) narave v preživetvene, menjalne in akumulacijske namene. Narava je vir materialnega blagostanja. *Ekološka paradigma* pa relativizira kulturne dejavnike in obravnava človeka kot specifično vrsto (»human-animal«), ki (naj) uravnoteža eksistenco z različnimi adaptacijskimi strategijami (angl. »usage«).

Seveda moramo najprej sprejeti domnevo, da je uravnoteženost naravnega sistema sploh mogoča. Vrste izumirajo že vseh 3,5 milijarde let: »Po podatkih UNEP-World Conservation Monitoring Centre (UNEP-WCMC, 2000, 36) so paleontologi doslej odkrili in opisali več kot 250.000 fosilnih rastlin in živalskih vrst. Velika večina jih je izumrla, strokovnjaki domnevajo, da so ... danes živeče vrste ... verjetno samo med 2 in 4 odstotka bitij, ki so kdaj koli živela na Zemlji. (...) Vendar je dejstvo, da je stopnja izumiranja veliko večja od naravnega povprečja ki ga ocenjujejo na 2-3 vrste na leto, zato lahko govorimo o šestem množičnem izumiranju, katerega glavni vzrok je človek.« (Hlad, Skobrne 2000, 4-5)

Novoveška znanost in ekonomija izpostavita dualizem narave in kulture, medtem ko skuša ekološka misel človeka in okolje poenotiti, integrirati. (Descola, Palsson 1996, 3)⁸ Oba pola sta simbolna, antropocentrična. Nista absolutna in čista, ampak se med njima plete množica variacij - od trajnostnega razvoja in rabe virov,⁹ do rekonstrukcij divjine in ekosistemov.¹⁰

Delitev ekološko-ekonomsko se mi zdi boljša od delitve ekonomsko-okoljevarstveno še zaradi skupnega etimološkega korena (st. gršč.: »oikos« = dom). *Gospodarjenje* z njim si seveda lahko različno razlagamo: vladati ali upravljati. Pa tudi *Dom* je raztegljiva oznaka, saj svetovljan verjame, da je njegov dom cel svet, medtem ko naj bi predstavnik lokalne skupnosti ali staroselcev kot dom doživljal predvsem svoje neposredno življenjsko okolje. A te meje so danes precej vprašljive. Bolje je govoriti o hegemoniji, o posploševanju oziroma utrjevanju močnejših partikularnosti. (Gupta, Ferguson 1997; Kurtz 2001)

⁴ Argumentacija je seveda paradoksalna, če ne cinična. Prav evropsko stališče kolonialne dobe je bilo predvsem ekonomsko. Kako potem drugim to oporekati? Na ta način je naravovarstvo postalo zgolj ideološki okvir za onemogočanje konkurenčnosti ali celo suverenosti nekdanjih kolonij.

⁵ Dosedanje svetovne konference oziroma kongresi o narodnih parkih in varovanih območjih v organizaciji IUCN: Seattle 1962, Yellowstone 1972, Bali 1982, Caracas 1992 (zavarovanega 3,5 % površja Zemlje), Durban 2003.

⁶ *Ekologija* velja v osnovi za biološko disciplino, ki se ukvarja z odnosom med živimi bitji. *Okoljevarstvo* se v slovenskem prostoru uporablja za obravnavo človeških vplivov na ozračje, vode in podobno, medtem ko varstvo narave pomeni neposredno skrb za živalske in rastlinske vrste oziroma, povedano v jeziku sodobnega naravovarstva, skrb za habitate (premična, nepremična narava in njuno prepletanje - regionalna in lokalna kontekstualnost).

V skladu z evolucionističnimi teorijami, ekološko antropologijo (Keesing, Strathern 1998) in sodobno »zeleno družbeno mislijo« (Dobson 2000) obravnavamo človeka enakovredno z drugimi sestavinami ekosistema, ne da bi ob tem zapadli v biološki determinizem oziroma kulturni materializem ekološke antropologije sedemdesetih let 20. stoletja; in da bi hkrati ponovno ne odkrivali Rousseaujevega dobrega divjaka (Kremenšek 1978). Družboslovje v začetku 21. stoletja drugače preišča o družbenih spremembah in dojetanju narave po francoski revoluciji, tak revizionizem pa nas vrača k naturalizmu 18. stoletja. In še dlje, do srednjega veka in nazaj.

⁷ Ravni odnosa med človekom-živaljo in njegovim okoljem je Palsson (1996) razdelil v več paradigem: orientalizem (človek podjarmlja divjino), paternalizem (človek skrbi za naravno »kraljestvo«) in komunalizem (enakovrednost narave in kulture). Njegova klasifikacija je historična, začenjajoč z geografskimi odkritji 15. stoletja.

⁸ Sodobna postmodernistična ekološka antropologija, kakor jo razlagata Descola in Palsson, najde vzroke dualizma v novoveški filozofiji. Problem delitve *duha* in *snovi* je sicer že star, poglobil ga je René Descartes (Russell 1972).

⁹ *Trajnostni razvoj* poskuša bolj ali manj uspešno spojiti prav ekonomsko in ekološko razumevanje narave in kulture.

¹⁰ Oblikovanje zelenih mestnih površin (parkov), krajinska arhitektura, kulturna krajina ipd.

Zahodno dojemanje ekologije in ekonomije je specifično v svoji zapovedani objektivnosti in znanstveni eksaktnosti.

Razlika med ekološkim in ekonomskim pojmovanjem je kulturni konstrukt za merjenje interakcij med kulturo in njenim okoljem (Palssons 1996): enkrat človeka pojmuje kot gospodarja ali celo lastnika narave, drugič pa kot člen v mreži naravnih procesov. Domnevno naj bi večina prvotnih družbenih in kulturnih organizacij temeljila na tako imenovanem animističnem principu (Schneider 1991; Kottak 1994), ko človek komunicira z naravo in menjuje dobrine v duhu enakopravnosti (jemanje - žrtvovanje; Eliade 1992: fascinans - tremendum). Vprašanje je seveda, če je taka »predzgodovinska« duhovnost (brez poprejšnje radikalne družbene krize) še mogoča in smiselna.¹¹

V križnem ali dvojnem primerjanju pogojno ekoloških in ekonomskih praks ter pogojno globalnega in lokalnega umevanja odnosov med kulturo in naravo so udeleženci kongresa prišli do ugotovitve, da ni mogoče kar tako razglasiti zahodne paradigme kot ne-ekološke, niti ne moremo lokalnih ali staroselskih preživetvenih strategij vnaprej označiti kot ekoloških. Skratka, kongres je opozoril, da tako v razvitem svetu kot na periferijah dežel v razvoju najdemo postopke nekritične ali nevedne izrabe in zaščite narave (okolja).¹²

Raznolikost kombinacij zahodnega, nezahodnega, ekološkega in neekološkega, vedno pa *antropocentričnega* (simbolnega) odnosa do narave, je udeležence kongresa pripeljala do zaključka, da politika in eksperti v hegemonistični percepciji sveta po krivici priznavajo status varovanih območij le tistim ozemljem, ki se skladajo z njenim zapopadenjem sveta (divjina - civilizacija; javno - zasebno; znanost - religija), ko pa ob njih še vedno obstajajo številne pokrajine, za katere na ravni vsakdanjih praks že veliko dalj časa uspešno skrbijo domorodci / lokalne skupnosti. *Formalno priznana varovana območja* so le del celotne ekološke (adaptacijske) slike.¹³ Prišteti moramo še neformalne prakse varovanja narave, ki se kažejo kot trajnostna raba naravnih virov ali pa recimo kot čaščenje svetih in zgodovinskih prostorov, naravnih čudes in podobno. Pojem trajnosti v tem smislu torej ni nekaj civilizacijsko etičnega, kar je treba z vsemi sredstvi v koncentričnih krogih in prek mednarodnih mrež širiti iz središč v Londonu, New Yorku, Parizu ali Madridu,¹⁴ ampak je doktrina, ki je pravzaprav obstajala že pred ekspanzijo novoveškega zahoda.¹⁵

Prav ta ekspanzija in posledični svetovni sistem sta vzpostavila temelje strukturnih neenakosti in poglobljanje razlik, o čemer poročajo družboslovci zadnji dve stoletji. Ekonomija, temelječa na kolonialni eksploataciji razširjenega in objektiviziranega oikosa (akumulativna raba naravnih in kulturnih virov), je sprožila oblikovanje svetovnih periferij in polperiferij (Plattner 2000; po I. Wallerstein).¹⁶

Naj predstavim življenjske realnosti, ki jih je povzročila gospodarska in politična tranzicija novega veka. Na durbanskem kongresu so kot rečeno sodelovali predstavniki številnih etničnih skupin. Predstavljene primere iz Južne Amerike, Afrike, Azije in Oceanije bom strnil v eno metaforo.

Vožnja na delo v park Hluhluwe-Imfolozi (kamion z delavci). Foto: Peter Simonič, september 2003.

Kolonialna administracija v duhu zahodnega *ekologizma* 19. stoletja (evolucionizem; divjina - civilizacija) izbrano področje razglasi za območje velikih naravnih vrednot (naravnih virov), zato izseli ali kako drugače onemogoči staroselce oziroma lokalno prebivalstvo redefiniranega območja.¹⁷ Angleži so v Indiji zavarovali tiste predele, ki so bili pomembni za kolonialno gospodarstvo (les za izgradnjo infrastrukture). Obenem so

¹¹ K morebitni neekološki rabi prostora oziroma relativnosti trajne rabe narave prispeva kulturna *aproksimativnost* (Balandier 1997), torej dejstvo, da kulturni sistem nikoli ne more popolnoma zaobseči in upravljati vseh dejavnikov, ki vplivajo na družbeni- in ekosistem. Znanost in vednost sami ne moreta obseči vsega. Presežnost zapolnjujeta religija in politična ideologija (Descola, Palsson 1996: 4).

¹² O nevzdržnosti črno-bele delitve funkcionalnosti adaptacijskih postopkov (zahod/meščanska država - tretji svet/plemenske skupnosti) je v začetku sedemdesetih let 20. stoletja pisal ekološki antropolog Roy Rappaport (Nature, Culture, and Ecological Anthropology; v: H. Shapiro (ed.) Man, Culture, and Society. London: Oxford University Press). Po njegovem ni zagotovila, da je znanost v razlaganju odnosa med človekom in naravo bolj relevantna (trajnostna) kot sistem verovanj »primitivcev« (Keesing, Strathern 1998).

¹³ So njena teritorialna (geografska), torej po svoje zopet »kolonialna« eksplikacija. V registru UN je trenutno zabeleženih 102.102 varovanih območij, kar pomeni 18,8 milijonov km² ali 12,65 % zemeljske površine. Menedžerska kategorizacija IUCN od tega priznava status okoli 69.000 varovanim območjem, ki pa predstavljajo kar 80% vsega varovanega površja zemlje. Zanimivo je tudi, da morje pokriva kar 70% planeta, vendar v statistikah IUCN predstavlja le 1% vseh zavarovanih območij (Chape idr. 2003).

¹⁴ Uradni jeziki kongresa: angleščina, francoščina, španščina.

¹⁵ Moskva v širitvi na daljni vzhod ni bila izjema.

¹⁶ Politična centralizacija in koncentracija sta sicer obstajali že prej, a le na regionalni ravni: mestne države, plemenske zveze, kraljevine, imperiji (Kurtz 2001; Engdahl 2000).

¹⁷ Ekološka in ekonomska paradigma sta v tem primeru (načeloma) teritorialno ločeni na varovani in nevarovani del narave

varovana območja za zahodne avanturiste predstavljala atraktivna lovišča. Nekaj podobnega opisujejo za parka Yosemite in Yellowstone v ZDA, ki sploh veljata za prva te vrste v svetu (Cochester 2003).

Pravico do rabe naravnih virov torej pridobi kolonialna oziroma imperialna oblast, sčasoma pa tudi subjekti njene civilne družbe (klubi, agencije, korporacije), ki se porajajo z demokratizacijskimi procesi na zahodu. Tudi osvobodilna gibanja svetovne periferije po drugi svetovni vojni, ki so hotela spodnesti tovrstno "ekologijo" zahoda, niso bila tako uspešna, kot so pričakovali njihovi nosilci. Lokalne in staroselske skupnosti so namreč ostale še naprej marginalizirane, saj se je moč političnega odločanja prenesla na raven nacionalnih elit in prestolnic. "Indigenous people" so lahko svoje (nekdanje) bivalno okolje še naprej opazovali le skozi ograde, od daleč ali ob neštetih regulacijah, medtem ko so mednarodne lesne, energetske in turistične (safari) korporacije še naprej izvažale in tržile njihove naravne vire.¹⁸ Koristi od nacionalnih sistemov gredo predvsem v prestolnice in svetovne metropole, za domačine pa veljajo prepovedi lova ali pobiranja lesa.¹⁹ Kolonizacija in konzervacija imata torej v državah "tretjega sveta" precej radikalne posledice in sta zgodovinsko prepleteni. Svetovni kongres parkov je ponovil priznanje pravice do povrnitve življenjskega prostora (restitucije) staroselcem in lokalnim skupnostim.²⁰

Častna gosta durbanskega kongresa sta bila tako koncept *soupravljanja* («co-management») in koncept *obvladovanja* («governance»). Novoreki so, kot vemo iz družboslovne teorije, prvo znamenje (spremenjene) ideološke paradigme, nekaj uzaveščajo, hkrati pa zakrivajo druge možne vidike. Soupravljanje naj bi tako združilo svetovno (globalno) sistemsko ekologijo in ekonomijo ter tiste, ki se izvajajo na lokalnih ravneh. Pomemben napredek naravovarstvenega menedžmenta je v spoznanju, da ni mogoč standardiziran pristop, ampak je vsak primer specifičen («case studies»). To daje prostor antropologiji.

Soupravljanje si obeta izboljšati učinkovitost varovanih območij ob iskanju konsenza med strokovnjaki in domačini. Problem nastane, ko soupravljanje kot relevantne partnerje upošteva tudi druge interesne skupine ("stakeholders"), kot so recimo mednarodne korporacije, nevladne organizacije ipd., ki prenosorazmerno s svojim številom seveda zmanjšujejo vpliv "tradicionalnih skupnosti".²¹ In kaj je boljši dokaz za premike, kot prav številna udeležba staroselcev in lokalnih predstavnikov na svetovnem kongresu.

Poglejmo še pojem *governance*. V nasprotju s statičnim in politično konotiranim pojmom *government*, naj bi bil *governance* dinamičen, ker jemlje v obzir pojme, kot so moč, družbeni odnosi, relevantnost/kredibilnost («accountability») - in odgovornost, je pripomnil nekdo od udeležencev. Glede na te kriterije lahko obvladovanje delimo predvsem na dobro in slabo, torej tisto, ki upošteva načelo demokratičnosti in transparentnosti, in tisto, ki je pretirano asimetrično.²²

Vpeljava dinamičnega načela pravzaprav ni nič novega in je

spet ideološka, vsaj po sodobni teoriji politične antropologije sodeč. Tu velja, da je politična moč v prvi vrsti skoncentrirana v rokah elit (ne razredov), izhaja pa iz njihovega neposrednega ali delegiranega nadzora nad viri (človeškimi, blagovnimi, informacijskimi, simbolnimi) (Kurtz 2001); to so vrste Bourdeujevih simbolnih kapitalov (1998). Vladojanje ali obvladovanje je zato dvojni, menjalni proces: pomeni pritegovalje kapitalov ("resources"), torej koncentracijo ali akumulacijo, hkrati pa pomeni utrjevanje pozicije moči skozi razpoložljive in ustvarjene družbene strukture. (Althusser 1980)

Kongresni obeti staroselcev in lokalnih skupnosti, da bodo zdaj z morebitnim prevzemom upravljanja parkov prevzeli tudi vzvode finančnih tokov, so jalovi: moč se je namreč le preselila na raven jezika, množičnih medijev, mednarodnih denarnih skladov in podobno. Tudi njihovo navdušenje nad turizmom se mi je zdelo naivno: po eni strani turistična industrija prav tako degradira okolje (ekosistem)²³ ter diferencira in hierarhizira prebivalstvo, standardizira kulturo ipd. Po drugi strani pa turizem seveda ne more zadovoljiti vseh potreb skupnosti (ključne gospodarske panoge in surovine še naprej ostajajo v zahodni domeni) Reid 2003.²⁴

¹⁸ Preostali Grmičarji (Bušmani) so morali leta 2002 dokončno zapustiti Kalahari. Družbe za izkopavanje diamantov so si potem brez ugovorov puščavo razdelile po sektorjih (Colchester 2003).

¹⁹ Po mnenju enega od udeležencev kongresa ločitev (apartheid) v Afriki ni delila le bele in temnopolte prebivalce, ampak je kot posebno skupino oblikovala še "živalsko kraljestvo". - Temnopolti igralci iz Zaira pa so se med predstavo za udeležence kongresa delali norca iz nacionalnih oblasti in mednarodnih (tujih) organizacij, češ da s prepovedno lova skrbijo za zdravo, vegetarijansko prehrano domačinov.

²⁰ To smer je sicer začrtala že Svetovna konzervatorska strategija, ključni dokument IUCN iz leta 1980. Tudi 4. svetovni kongres IUCN leta 1992 v Caracasu je opozarjal na to, toda Colchester (2003) navaja kar nekaj primerov neusmiljenega poseganja v naravo in preganjanja lokalnega prebivalstva, ki so se dogajali prav v tem času (Brazilija, Kongo). - V Caracasu je sicer prišel v ospredje še koncept trajnostnega razvoja

²¹ Že tematska členitev kongresa («Cross-cutting theme: Communities and Equity») kaže na hkratno univerzalnost in parcialnost domačijskega interesa v parku ali rezervatu glede na ostale (pestro zastopstvo delegatov z različni področij). Popolna restitucija potemtakem ni realna.

²² Prevajalec predstavnika nekega severnoiranskega nomadskega ljudstva je vodjo diskusije seznanil, da ne zmore prevesti vseh nians novih izrazov. Opozoril je, da so potrebovali 30 let, da so dojeli pojem management, zdaj pa se je pojavil termin governance. Prosil je, če lahko zadevo poenostavijo. Med magičnimi besedami durbanskega kongresa sem zaznal še "capacity building": »izgrajevanje preživetvenih (z)možnosti« lokalnega prebivalstva, ki je seveda v nesporedni zvezi z organizacijsko strukturo globalne družbe. Generalizirano menedžersko (k praksi usmerjeno) besedišče so na kongresu oblikovali predvsem ameriški udeleženci kongresa.

²³ »Kadar se spremeni kakovost večjega števila habitatov, potem lahko govorimo o degradaciji ekosistema in o izgubi ekosistema («ecosystem loss») (Kryštufek 1999: 23).

²⁴ Osagyefuo Amoatia Ofori Panin, kralj Akyem Abuakwa in predsednik svetovalec za okolje v Gani, je na enem od zaključnih zasedanj z vso resnostjo in karizmatičnostjo izrekel podporo njegove dežele razvoju turizma. »Volje imamo na pretek,« je rekel, »potrebuje mo investicije!«.

Governance v rokah staroselcev je v obstoječih relacijah moči omejenega dosega, lahko pa postane nevarno orožje. Ko svetovna naravovarstvena skupnost v zlatem rezu zahodnih prestolnic podeli lokalnim skupnostim deklarativno pravico, da sami odločilneje vplivajo na upravljanje z lokalnimi (svoji) naravnimi in kulturnimi viri, s tem posredno spodnaša politično moč nacionalnih elit in administracije, ki temelji prav na nadzorovanju in akumulaciji teh istih virov (ljudje, zemlja, infrastruktura). Proklamirana demokratizacija parkovnega obvladovanja lahko na svetovni periferiji v prihodnje iniciira zaostrovanje sporov med lokalnimi in nacionalnimi političnimi agenti.²⁵

Koncept naravovarstva IUCN je zaradi ekonomske narave nacionalnih držav v dvojnem precepu: tako v primeru **varovanja kot demokratizacije** (pravice staroselcev in lokalnih skupnosti) ogroža njihovo suverenost nad razpolaganjem z naravnimi viri (Barclay 1998). V deželah v razvoju, kjer so gospodarstva veliko bolj odvisna od neposrednega izkoriščanja naravnih bogastev in je demokracija šepava, je ta precep bolj viden kot v Evropi.

Sprašujem se, zakaj je do vnovične in dokaj silovite demokratizacije oziroma decentralizacije parkovne politike in menedžmenta prišlo šele zdaj in ne že leta 1948, ko je bila ustanovljena IUCN in sprejeta Deklaracija o človekovih pravicah. Verjetno zato, ker je pot od moralno-deklarativne do izvedbene ravni zapletena in dolga. Toda zdajšnje varovanje (obvladovanje) več kot 12 odstotkov zemeljske površine je postalo preveč pomembna naloga in vir moči, da bi jo lahko prepustili skupini biologov, konzervatorjev in menedžerjev.²⁶ In tretjič: slovenska zgodovinska izkušnja, upravljavska pragmatika in vsakdanje življenje učijo, da pride do tranzicije sistema vedno takrat, ko stroški presežejo njegove prihodke, koristi, konkurenčnost - njegovo rentabilnost.²⁷ Z demokratiziranim so-upravljanjem se bodo vložki konzervacije redistribuirali in delno prenesli na staroselske oziroma lokalne skupnosti. Z odgovornostjo se prenaša tudi strošek.²⁸

V Evropi je bila zgodovina varovanih območij drugačna. Običajno in državno pravo sta ponavadi sklepala compromise. Četudi so kralji dokazovali in utrjevali svojo oblast z razglaševanjem ozemeljskim protektoratom (lovišč), je bila v ozadju vedno prisotna rezistenca razlaščenega ljudstva, boj za staro pravdo.²⁹ To je pripeljalo do meščanske tranzicije, ljudske participacije in podobnih znakov demokratizacije - v neposredni zvezi z zaostrovanjem in izkoriščanjem na oddaljeni svetovni periferiji. Ob koncu 19. stoletja, ko je postalo ustanavljanje varovanih območij splošna praksa po svetu, so narodi prisegali na ponovno izumljeno bratstvo in enakost (Hobsbawm, Ranger 1983). Zato je bila notranja komunikacija načeloma bolj spraviljska (nacionalistična) - razisem pa je ekonomski konflikt prenesel navzven.³⁰

Tudi na območju današnje Slovenije, takrat delu Avstrogrške monarhije, so kmalu po ustanovitvi ameriškega parka Yellowstone,³¹ začeli ustanavljati narodne parke. Zadnja in dokončna razglasitev Triglavskega narodnega parka leta 1981 je bila v duhu takratne doktrine IUCN, ki se je šele učila upošte-

vati lokalna mnenja in kulturne danosti naravovarstvenih območij.³² Enako velja za Kozjanski regijski park in Regijski park Škocjanske jame. Vsi trije slovenski veliki parki so odsev ekspertnega utrjevanja nacionalne oblasti, varovanja nacionalnih vrednot ali naravnih virov - v luči svetovnega varstva biodiverzitete. Zahteve po demokratizaciji in participaciji so se pojavile šele v zadnjih nekaj letih, čeprav sta želja in rezistenca seveda obstajali že prej. Novoustanovljeni park Goričko je v tem smislu zanimiva izjema: po naravovarstvenih merilih območje nikakor ne spada na prioriteto listo, a je bil pritisk predstavnikov lokalnih skupnosti treh dežel (Avstrije, Madžarske, Slovenije) in vložek mednarodnih sredstev tako velik, da je tudi slovenska državna administracija privolila v njegovo ustanovitev.

²⁵ Nekaj podobnega lahko opazujemo v primeru slovenske gospodarske in politične regionalizacije, ki nikakor ne zaživi, saj je za nekatere Slovenija že sama po sebi na ravni povprečne evropske regije.

²⁶ Varovana območja po regionalizaciji Svetovne komisije za varovana območja (WCPA) v odstotkih: Antarktika (0), Pacifik (2,1), Južna Azija (6,8), Severna Evrazija (7,2), Vzhodna Azija (8,5), Zahodna in Centralna Afrika (8,7), Australija in Nova Zelandija (9,6), Severna Afrika in Srednji vzhod (9,7), Karibi (11,7), Evropa (13,1), Vzhodna in Južna Afrika (14,6), Jugovzhodna Azija (14,8), Severna Amerika - vključno z Greenlandijo in Havaji (18,2), Brazilija (18,3), Srednja Amerika (24,8), Južna Amerika (24,9) (UN List of Protected Areas 2003). Zaradi konzervatorskega kriterija "biološke raznovrstnosti" je večina varovanih območij v tropskih predelih sveta, ki pa se po kriteriju Svetovne banke prekrivajo z deželami v razvoju (Brazilija, Peru, Ekvador, Kolumbija, Venezuela, Gabon, Kongo, Kamerun, Gvineja, Indonezija, Filipini, Papua Nova Gvineja, Salomonovi otoki, Kambodža, Vietnam, Laos ipd.). Konfrontacije globalne ekološke in ekonomske argumentacije (varovanja nasproti izrabi in destrukciji) so v teh deželah zato še posebej intenzivne - in zato referenčne.

²⁷ Znotraj IUCN sta zmeraj obstajali dve glavni skupini, ki zastopata varovanje narave pred ljudmi ali varovanje za ljudi. Tudi do preimenovanja Zveze v 50-tih letih 20. stoletja je prišlo iz finančnih in programskih razlogov (rezistenca političnih voditeljev dežel v razvoju trdi različici naravovarstva).

²⁸ Na enem od plenarnih zasedanj kongresa je bilo rečeno, da danes parki sami zagotavljajo povprečno le okoli 20% sredstev. Številni parki zato obstajajo samo na papirju.

²⁹ Baje moramo tudi podvige legendarnega Robina Hooda postaviti v tak kontekst (Colchester 2003).

³⁰ Spor med lokalnimi načini življenja in centraliziranim nacionalnim upravljanjem se je v svetovnem centru in semiperiferiji kazal tudi na ravni razvojnih programov in degradacij, ko so pod geslom modernizacije gradili avtoceste, jezove, nove soseke in podobno.

³¹ Ustanavljanje ameriških parkov je bilo povezano s pregonom Indijancev in dejansko ekonomsko eksploatacijo (degradacijo) varovanih območij. Dolgo je z njimi direktno upravljala ameriška vojska.

³² Prav v času pisanja tega članka se je znova vnela polemika ob bližajoči se parlamentarni razpravi o spremembi namembnosti dela zemljišča v zdajšnjem zavarovanem območju TNP (Potič 2003: 3)

Zaradi dolge zgodovine diktiranega upravljanja v smeri država - regija - lokalna skupnost so stroški vzdrževanja parkovnega sistema izredno visoki in zmanjšujejo pripravljenost slovenske vlade, da bi podprla ustanavljanje novih parkov. A Slovenija velja na evropskem zemljevidu za »vročo točko«, za »biotski park« (Mršič 1997). Tudi zaradi poprejšnjih perifernosti (»nerazvitosti«) v večjih političnih integracijah je ohranila precej habitatov, ki so drugod že izginili ali so tik pred tem.³³ Kulturna pestrost je v neposredni zvezi z naravno raznolikostjo (pokrajinske/regionalne identitete: alpska, panonska, dinarska, mediteranska ipd). Ker je kar 56 odstotkov države zaraščenih z gozdovi, so in bodo slovenska varovana območja močno povezana z gozdnim gospodarstvom, nato pa še s kmetijstvom, bližnjo industrializacijo - in seveda s turizmom. V domačem in svetovnem okolju.

V skladu s preambulo svetovnega kongresa o parkih - naglo povečevanje svetovnega števila prebivalcev v 21. stoletju,³⁴ rast mest, povečan pritisk na naravne vire - je za Slovenijo strateškega pomena, da poveča obseg varovanih območij, ob tem pa naj naravoslovni eksperti nikar več ne pozabljajo na zgodovinske izkušnje, znanja in vizije lokalnih skupnosti. In nacionalna skupnost naj prebivalcem varovanih območij na deklarativni in materialni ravni izkaže hvaležnost za njihov trud in odrekovanja v dobrobit celotnega človeštva. Tako so menili na durbanskem kongresu.

V naslovu omenjena »Antropologizacija naravovarstva« po svetovnem kongresu temelji na ponovno izraženi pripravljenosti IUCN, da bo upoštevala mnenja in izkušnje neevropskih kultur in lokalnosti (na ravni nacionalnih in regionalnih kolektivitet). Tak program mora temeljiti na študijah primerov (»Case Studies«).

Na kongresu sem srečal nekaj antropologov. Večinoma so se strinjali, da ni nobene potrebe, da bi naravoslovci zdaj izumljali novo znanstveno vejo za razumevanje kulturnih dejavnikov varovanih območij oziroma odnosov med naravo in kulturo nasploh. Debata je šla prav v tej smeri.³⁵

Zlasti se mi je zdela nevarna menedžerska interpretacija. Če so za uspešno upravljanje varovanih območij potrebne temeljne naravoslovne raziskave, je nesprejemljivo, da bi bilo mogoče ljudi vnaprej reducirati na raven vira (»Cultural Resource«), ki naj podpira obvladovanje (vodenje in trženje) parka - ali pa same kulture pač ne bo.³⁶ V parkovnem upravljanju je pojmovanje kulture pragmatično ozko: razumejo jo kot poseben segment človekovega zanimanja (duhovna kultura in rokodelstvo), ne pa kot celovito in dinamično strukturo menjav in samoopredeljevanja. Narava in kultura sta še naprej ločeni.

Pri oblikovanju zaključnega besedila kongresnega sporazuma (»Durban Accord«) sem v eni od delovnih skupin vztrajal, da se namesto o naravnih in kulturnih virih govori o naravnih in kulturnih dejavnikih varovanih območij. S tem sem želel opozoriti, da zanemarjajo »ne-koristna« kulturna dejstva naseljenec in da se narava in kultura vnaprej ekonomizirata. Če govorimo le o (človeških) virih, je možnost za celovito lokalno integracijo minimalna: dejavnosti, ki ne bodo »razvojne« in

»trajnostne«, tudi ne bodo zaželeni. Ključ za presojanje pa je v rokah uprave parka. Naravovarstveni menedžment bo bolj ali manj zavestno spregledoval ali spodbijal alternativne varstvene (religiozne) postopke in razvojne vizije domačinov. Soupravljanje oziroma dobro obvladovanje ali gospodarjenje (»good governance«) torej ne pomeni le obveščanja domačinov o načrtih menedžmenta, ampak prizadevanja slednjega, da bi se poučil o mnogih vidikih kulture staroselcev ali lokalnih skupnosti.³⁷

Folklorizacija kulture predstavnikov ljudstva Zulu na obrobju parkov Drakensberg in Hluhluwe-Imfolozi v Južnoafriški republiki je pomembno opozorilo, kako hitro se (demokratizirane) lokalne skupnosti kot »vir« znova znajdejo v vrtincu centralizacije, torej nacionalne in globalne (turistične) ekonomije. Bojevniški plesi in rokodelski izdelki so po drugi strani skoraj edino, kar je ostalo od nekdanjega kraljestva ljudstva Zulu, zato so za samoopredeljevanje temnopoltega prebivalstva izredno pomembni. So njihov ponos in upanje.

Viri in literatura:

6 Millions d'Hommes, Anthropologie-biologique. Paris: Musée de L'Homme, september 2003

ALTHUSSER, Louis 1980: Ideološki aparati države. Ideologija in estetski učinek (ur. Zoja Skušek Močnik). Ljubljana, Cankarjeva založba.

BALANDIER, Georges 1997: Politička antropologija. Beograd, Biblioteka 20. vek

³³ »V Sloveniji živi več kot 1% vseh znanih vrst bitij na Zemlji in več kot 2% celinskih (kopenskih ali sladkovodnih) vrst ali, zapisano drugače, vsaj vsaka stota znan vrsta vseh današnjih živih bitij in vsaka petdeseta znana celinska vrsta. Tako veliko število vrst na tako majhnem prostoru uvršča našo deželico med naravno najbogatjša območja Evrope in celo sveta.« (Mršič 1997: 9)

³⁴ Povprečno 3 rojstva na sekundo; po podatkih z razstave v pariškem Muzeju človeštva (Musée de L'Homme 2003)

³⁵ Barclayeva v eseju opozarja (1998), da je IUCN vedno raje podpisala in izvajala lastne raziskave, kakor pa sprejemala izsledke drugih (vlad, agencij, političnih organizacij, nacionalnih in mednarodnih nevladnih organizacij itn.). To bi lahko pomenilo, da bo »antropologizacija«, natančneje »humanizacija« potekala le pod okriljem in s strani Zveze, ne pa kot prispevek s strani t.i. zunanjih partnerjev.

³⁶ Sem spada vprašanje ali naj staroselci še naprej lovijo s sulicami ali pa nemara lahko uporabijo pridobitve človeštva kot so puška, motorna vozila in podobno? Ali konzervacija pomeni stagnacijo ali pa izginotje lokalnih skupnosti? In kje so »razumne meje« lokalnih pravic do upravljanja z (globalnimi) naravnimi viri?

³⁷ Upokojeni indijski antropolog Kailash Malhotra je na eni od delavnic predlagal, naj namesto oznake »ne-materialne vrednote« zavarovanih območij, raje uporabljajo besedno zvezo »kulturne in duhovne vrednote«. Menil je, da »ne-materialno« zgolj negira nekaj (domnevno) temeljnega; saj bi lahko po tej logiki pa tako izhajali iz kulturnih vrednot in bi potem drugo množico imenovali »ne-kulturna«. To spominja na Descartov dualizem.

Magijski pripomočki na durbanski ulici. Foto Peter Simonič, september 2003.

Zulujska mažoretka pozdravlja turiste. Foto Peter Simonič, september 2003.

BARCLAY, Mairin 1998: IUCN's Fifty Years Evolution from »Protection« to »Sustainable Use«. Kingston, Queen's University (http://www.iucn.org/50/historical_overview.html)

BOURDIEU, Pierre 1998: Practical Reason. On the Theory of Action. Cambridge, Polity Press.

CHAPPEL, S.; S. Blyth, L. Fish; P. Fox and M. Spalding (kompil.) 2003: 2003 United Nations List of Protected Areas. Gland, Cambridge, IUCN.

COLCHESTER, Marcus 2003: Salvaging Nature. Indigenous Peoples, Protected Areas and Biodiversity Conservation. Montevideo, World Rainforest Movement. Moreton-in-Marsh, Forest Peoples Programme.

DOBSON, Andrew 2000: Green Political Thought (3rd Edition). London, Routledge.

ELIADE, Mircea 1992: Kozmos in zgodovina. Mit o večnem vračanju. Ljubljana, Nova revija.

ELNGDHAL, William F. 2000: Stoljeće rata. Anglo-američka naftnapolitika i novi svjetski poredak. Zagreb, AGM.

GUPTA, Akhil; Ferguson, James (ur.) 1997: Culture, Power, Place. Explorations in Critical Anthropology. Durham, London, Duke University Press.

HLAD, Branka; Skobrne, Peter (ur.) 2000: Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Agencija Republike Slovenije za okolje.

HOBBSAWM, Eric; Ranger, Terence (ur.) 1983: The Invention of Tradition. Cambridge, New York, New Rochelle. Melbourne, Sidney, Cambridge University Press.

KEESING, Roger M.; Strather, Andrew J. 1998: Cultural Anthropology. A Contemporary Perspective (3 edit.) New Yourk, London etc., Hartcourt Brace College Publishers.

KOTTAK, Phillip 1994: Cultural Anthropology. New York, University of Michigan, McGraw-Hill, Inc.

KRYŠTUFEK, Boris 1999: Osnove varstvene biologije. Ljubljana, Tehniška založba Slovenije.

KURTZ, Donald 2001: Political Anthropology. Paradigms and Power. Colorado, Westview Press.

MRŠIČ, Narcis 1997: Biotska raznovrstnost v Sloveniji. Slovenija - »vroča točka« Evrope. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo narave.

PALSSON, Gisli 1996: Human-environmental relations: orientalism, paternalism, communalism. Nature and Society (ur. Descola, P.; Palsson, G.) London, New York, Routledge, 63-81.

PLATTNER Stuart 2000: Economic Anthropology. Stanford, Stanford University Press.

POTIČ, Zoran 2003: Konflikt politike in stroke. Večer, let. 59, št. 220 (18008), 23. september, str. 3.

REID, Donald G. 2003: Tourism, Globalisation and Development. Responsible Tourism Planning. London, Pluto Press.

RUSSEL, Bertrand 1972: Modrost Zahoda. Zgodovinski pregled zahodne filozofije v njenem družbenem in političnem okviru. Ljubljana, Mladinska knjiga.

SCHNEIDER, J. 1991: Spirits and the Spirit of Capitalism. Religious Regimes and State-Formation. Perspectives from European Ethnology. (ur. Eric R. Wolf) New York, New York State University.

Zapiski s plenarnih zasedanj in delavnic Svetovnega kongresa o parkih, Durban 8.-17. september 2003